

Кирил ЦАНКОВ (Велико Търново)

СТ. Н. С. К. Ф. Н. ТОДОР ГЕОРГИЕВ БАЛКАНСКИ

Роден е в с. Сарая, Пазарджишко (25. 11. 1944). Основно образование завършва в родното си село. Средно (механотехникум) – в гр. Пазарджик, а висше, специалност българска филология и история – във Великотърновския университет (като първенец на випуск 1971 г.). Работи като учител в образцова гимназия, град Стара Загора (1971 – 1972), асистент във Великотърновския университет (1972 – 1973), впоследствие аспирант в Института за български език към Българската академия на науките, специалност българска лексикология с научен ръководител ст. н. с. I ст. Кристалина Ч о л а к о в а. Разработва дисертационен труд на тема *Омоними, получени по словообразователен път в съвременния български език*. Трудът е завършен предсрочно за две години. В третата година от аспирантурата проучва топонимията на Доспатско, създава труда *Местните имена в Доспатското краище*, който е приет за печат от Научния съвет на Института за български език. От 1979 г. к. ф. н. Тодор Балкански работи като научен сътрудник II и I степен до 1988 г., като в това време му е отказвано повишение (хабилитация), независимо от множеството трудове, които създава: студиите *Местните имена от Пещерско*, свързани с Априлското въстание; *Историческата топонимия на Пещерско. Език, род, традиции*; монографиите *Местните имена от Пещерско*; *Местните имена от Велинградско*; *Езиковите свидетелства за потурчванията в българските земи*; *Етнонимите и отетнонимите в българския и словашкия език* и др.

В същото време води часове по езикова култура в Пловдивския университет (1980 – 1981) и ползува само една двуседмична специализация в Словакия (1985).

В демократичните промени, които настъпват в Института за български език през май 1989 г. (т. е. 5 месеца преди 10 ноември) Т. Балкански взема дейно участие. През същата година, забавен почти с

десетилетие, е хабилитиран. Заминава за Кавказ, където специализира първобългаристика (Карачаево – Черкесия, Налчик, Кабардино Балкария). В тази страна е в тесен контакт с учени като Джамалдин Нахович Коков, Любов Жибасвна Жабелова, Сосланбек Якубович Байчаров, Магомед Ахияевич Хабичев и други светила в първобългаристиката.

След завръщането си в България е зачислен в редовна докторантура по темата *Етноними и етнонимни производни в българския език*, а след това заминава като лектор по български език и култура в Крайовския университет за периода 1991 – 1994 г. Този период е особено плодотворен за вече немладия учен: успява да ръководи с успешно завършване две аспирантури – на Мариана Парзлова на тема “Семантичните омоними в съвременния български език” и на Даниела Андрей “Свиница и свиичанските българи. Етнос. Език. Етнонимия. Ономастика. Просопографии.” Създава няколко монографии като *Българското име. Мистификатори. Фалшификатори. Негатори.* (под печат в Университетско издателство); *Големите власи сред българите* (в съавторство); *Aromîniî din Rodopi Bulgariei și Graiul lor* (Сраiova 1995) (Аромъните от българските Родопи и техният говор), *Никола Ванцаров, България и българите. Към просопографията на поета. Приложна ономастика.* (В. Търново, 1996). Публикува десетки статии, участва в множество международни конференции, конгреси и симпозиуми. В същото време успява ономастично, диалектно, етнонимно и просопографично да проучи 140 български селища в Румъния, в резултат на което създава своята докторска дисертация (в момента пред защита) на тема *Българите в Румъния. Етнос. Език. Етнонимия. Ономастика. Просопография.* В Крайовския университет обучава десетки румънски студенти на български език, но по-важната му дейност е, че събужда българщината в такива старинни български емигрантски центрове от Средновековието като този на чергедските българи (Голям и Малък Чергед край Блаж), на алвинцките българи във Винцул де Жос край Алба Юлия, на русчорските българи в с. Русчор край Сибиу, на бунгардските българи в Бунгард край Сибиу, на карашевските българи или карашовените в областта Карашова (Среден Банат), на свиичанските българи в Свиница (Южен Банат). Той провери състоянието на българщината във всички банатски и трансилвански колонии, в резултат на което откри неподозирани факти като например: 1/ загубен български език в колонията на Слатина в района на Карап Себеш, където румънски говорещите слатинари се представят единствено за “българи”. Подобен случай с днешните чергедски българи изнесе на конференция, посветена на К. Мирчев (ноември 1995 г.), които, оказа се, и до днес пазят като свещен, но мъртъв

езика на своите молитви – старобългарският с неговите носовки. Русчорските българи, които сега са понемчени, изненадващо за учения се оказват едни от най-ревностните носители на имената “българи” и “богомили българи”. В тази страна (Трансилвания) Т. Балкански проучи остатъците от някогашните трансилвански първобългари *есегел* и *барсил*, които днес се представят като *унгарци* под имената *селеи*, *секуй* и *чангъби*. Със средствата на историческото езикознание ученият установи, че името *шкеи* няма никаква връзка с името *славяни*, че е немски деформатив на името *есегел*, голямо коляно на първобългарите и като такава означава *българите* изобщо. Така тезата за известните *българи на Сирет* от молдавските хроники беше коригирана до *българи първобългари*, придобили не откъм Дунав, както се смяташе досега, а откъм североизток, т. е. откъм Волжка България.

В своя “румънски” период Т. Балкански откри и няколко много важни за българското езикознание факта: изучи забравената туканска ономастика, забравеният диалект на *туканите*, заварените от румънците българи в Румъния, за които българското езикознание досега не разполагаше с никакви сведения. Проучи колонии на българите на няколко бежанарски групи, именно на т. нар. “*сърби*”, придобили в Румъния след османското нашествие, на т. нар. “*биволари*”, бежанци, които прииждат в Румъния най-вече откъм Лудогорието и Тракия, на “*бежанарите*” от времето на руско-турските войни и на “*градинарите*”, които съставят по-често професионални групи. През същия период заедно с румънския учен Раду П о п е с к у, професор от Крайовския университет, проучиха в специална, трудна за осъществяване експедиция, арумъните в българските Родопи, резултат на която е цитираният по-напред труд *Арумъните от Българските Родопи*. В него ономастичната част принадлежи на Т. Балкански.

През 1994 г. Т. Балкански предвожда експедиция в Южен Банат, където проучва колонията на *свиничанските българи*, и в Среден Банат, където с месеци проучва езика на *карашовените*. За целта е осъществена и специална експедиция по днешния Сръбски и Български Тимок в издирване на метрополиите, откъдето в Банат прииждат *свиничанските*, *карашевските* и *слатинските българи*. Проучвателската работа на екипа, ръководен от Т. Балкански в Банат, предизвиква гнева на клисурските банатски сърби, които се стремят да сърбизират *карашовените* и *свиничаните*. В местния сръбски печат се появява злобната статия на Йоца Д о л и ч “Забележано у Дунавској клисури, Шта је баби мило, то јој се и уснило” (Н а ш а реч, Тимишоара, № 232, 8 август 1994, с. 9). В тази статия известният кореспондент на най-популярния румънски

вестник съветва *карашовените* и *свиничаните* да не допускат екипа на Т. Балкански в домовете си, защото той щял да ги направи от “сърби” “българи”. Това не е единственият случай, когато научното творчество на Т. Балкански “възбужда духовете” в чуждото езикознание в положителен или в отрицателен план. Така например статията *Опит за изучаване на първобългарските следи в българския и в карачаевобалакарския език* (в съавторство с Ед. Х а ш х о ш е в) беше почти веднага препечатана под заглавие *Опыт изучения следов протоболгарского языка в языках дунайских болгар, балкарцев и карачаевцев* в издание на карачаевско-балкарското езикознание (вж. библиографията). Още първата негова ономастична работа *Историята на с. Фотиново по данни на местни имена* (1977 г.), в която се доказваше, че т. нар. *фотиновски “турци”* са всъщност вчерашни *помаци* със запомнен български език, със сегашна българска антропонимия и топонимия, предизвика “протеста” на турската лингвистика (вж. Ş e r i f g i l, Enver M. Toponimik bir Arastırma. Göçler ve yer adları (Türkler, Pomaklar ve Bulgarlar).

В друг план трябва да се подчертае, че Т. Балкански е един от многото цитирани български ономасти както у нас, така и в чужбина.

След завръщането си от Румъния в края на септември 1995 г. Т. Балкански продължава работата си в Института за български език, сега вече в Секция за българска ономастика и етнолингвистика (до 1991 г. работи в Секцията за българска лексикология и лексикография).

Творчеството на представения автор е голямо: десетина монографии, толкова студии и около 200 статии. Научните области от лингвистиката, в която са разработени, са: л е к с и к о л о г и я и л е к с и к о г р а ф и я, е з и к о в а к у л т у р а, с л о в о б р а з у в а н е и о н о м а с т и к а. Тук е необходимо да се подчертае, че дори в публикациите му от неонوماстичните области ономастиката е повече от представена. Така например, кандидатската му дисертация разработва такива типови словообразователни омоними, които включват ономи собствени имена като опозициите: *златò* / *Златò*, *калìна* / *Калìна* и под.

Ономастичното творчество на Т. Балкански от своя страна може да бъде представено в следния тематичен план:

- т о п о н и м и я: монографиите: *Местните имена в Доспатско*, *Местните имена в Пещерско*, *Местните имена във Велинградско*, *Езикови свидетелства за потурчванията в българските земи*, *Арумъните от Българските Родопи*; студиите: *Местните имена в Пещерско*, *Историческата топонимия. Език. Род. Традиции.*, *Демографската картина в топонимията на Хасковско*; статиите: *Историята на село Фотиново...*, *Изненадите на Доспатско*, *Към историята*

на *Капитан Димитриево...*, *Към летописа на Сарая*, *Две родопски местни имена*, *Стари черковища* и много др.

- антропонимия: *Езикови свидетелства за потурчванията*; *Арумъните...*; *Н. Вапцаров, България и българите...*; *Големите власи*; *Легендата и истината за имената на Ивайло*; *За чистотата на личните имена*; *За формите Аспарух и Иеперих*; *Антропонимите в "Старопланински легенди"*; *Имената на Ивайло*; *Третото становище*; *Преоткриването на Орфей*; *Кажми ми как се наричаш*; *Личните имена, извор на историческата истина*; *Език, род, традиции*; *Ново четене на името Аспарух*; *За националната именна система*; *Из българската антропонимия на СССР*; *Маломир, хан на българите*; *Забравеният светец* и много други. Тук изрично трябва да се подчертаят следните приноси: разчитането на имената *Иваил*, *Кордокува* и *Лахана* на средновековния български цар и на българските ханове *Аспарух* и *Маломир*.

- етнотимията е основното занимание на автора в последните години. Център на изучаване са имената на *българите*, на българските етнографски, регионални и професионални групи в България и по света; сам е проучил в етнотимно отношение *кавказките българи*, *македонските българи*, *беломорските българи*, *румънските българи* и *timoшките българи*. Създал е огромно творчество, което тук се представя съвсем оскъдно с такива работи като: *Езикови свидетелства*; *Арумъните...*; *Големите власи сред българите*; *Н. Вапцаров, България и българите*; *Етнотимите като лексикографски проблем*; *Трака – Трука*; *Последните торбежи*; *Замечания*; *Языковые свидетельства*; *Към българската теория на етнотимите*; *Етнотимното познание за света...*; *Етнотимът бугари* и много други.

Важна особеност на ономастичното творчество на Т. Балкански е неговото предназначение, т. е. навсякъде в него е прокаран принципът за възстановяване на обществото по данни на езика. Казано с други думи, във всеки ономастичен труд на автора се тръгва от езиковия ономастичен факт, за да се стигне до важен момент от историята на българския народ. В този план той е продължител на научната идея на осетинския учен В. И. Абаев, който възстанови загубената история на осетинския народ по данни на езика. Важен момент от този подход на Т. Балкански са новите му разработки, които той нарече "ономастични просопографии", т. е. представяне на знаменити българи чрез техните имена. В този план са и трудовете, над които в момента работи, а именно *Имената на известни българи* и *С българска кръв*, където пък се проследяват ономастичните просопографии на знаменити представители на други

народи, които пряко произхождат от българите. Тези публикации и
планове за бъдещи трудове на Т. Балкански в ономастиката всъщност
представят неговата научна биография като тема, която явно ще бъде
дописвана.